

კიდევ ერთხელ: რიტორიკული ფიგურები ცოდვის ორ პარადიგმაში
გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან“¹

II ნაწილი

2 აშოტის დატირება გრიგოლის მიერ²

ცოდვის თვალსაზრისით, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ასევე მრავალმნიშვნელოვანი ეპიზოდია აშოტ I -ის დატირება გრიგოლის მიერ. ქართული სამეფო ტრადიცია ფარნავაზის ეპოქიდან მიჰყვება გვარის, სისხლის, წარმოშობის პატივს. ქართველი ბაგრატიონებიც ამ ტრადიციას აგრძელებენ. ქართული ისტორიული წყაროების თანახმად, ისინი გორგასლის მემკვიდრენიც არიან ქალის ხაზით, ბიზანტიის იმპერატორისაც, ირანის მეფეთმეფისაც და ბიბლიური დავითისაც. ამ გვარში ერთდება აღმოსავლეთი, სამხრეთი, დასავლეთი და მათი გადაკვეთა -კავკასია. მათი გვარიდან გამოსული სამეფო პერსონა სწორედ დავითით ანუ „სისხლით“ არის კავშირში ტრანსცედენტურთან, ანუ გვაქვს „წარმოშობისა“ და „ზეწარმოშობის“ პატივთა სინთეზი. დავითიანობა ხდება ახალი მძლავრი საფუძველი დინასტიური პათოსისა, რაც ძალიან კარგად გამოჩნდა აშოტის დატირებაშიც.

1. ჰოი, მეფეო ჩემო,
ძლიერო და დიდებულო,
სიმტკიცეო ეკლესიათაო
და ზღუდეო ქრისტიანეთაო,

2. სადაათ-მე მოგელოდი?
აღმოსავლით მე, ანუ დასავლით,
ჩრდილოათ-მე, ანუ სამხრით?

3 რამეთუ ყოველთა ზედა ნათესავთა მფლობელი იყავ,
რომელიცა წყობით ჯელმწიფეთა დაიმორჩილებდ.
საკვრველი ეგე დიდებული, ღმრთის-მსახური ჯელმწიფც!

4. აწ ვითარ-მე მიეცი ჯელსა შეურაცხთა
უსჯულოთა და უნდოთა კაცთასა?

5. რომელნი-იგი იუდაჲს მსგავსად
შენ უფლისა თვისისა მკვლელ იქმნეს
მოსაკუდინებლად ჩუენ, გლახაკთა,
მლოცველთა შენთა“ უკუნისამდე!“ [I 264, 26-265,1-4]

ტექსტი წამოადგენს აშოტის ქებას (**πανηγυρικός**) დატირების მოტივით და რიტორიკული ხერხების გამოყენებით, არანაკლებ მშვენიერს, წარმართი რევ მეფის დატირებისა.

¹ ეს ეპიზოდი უფრო მოკლედ იხ. ქ., ჯერვალიძე, მეფე როგორც პიროვნება, მეფე როგორც სიმბოლო გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიხედვით//ჭურნ. „ქართველოლოგია“ #5-6, თბ., 2016; ასევე: შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის გზამკვლევი - „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი“, თბ., 2018, 220-238.

² ძეგლის წყარო: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1963.

პანეგირიკი იმპერატორებისადმი გვიანანტიკური პერიოდის ლიტერატურაში სტანდარტული ჟანრი იყო. ცნობილია კონსტანტინე დიდის დატირება, თეოდოსი დიდის ქება პაკატუსისა ლათინურ ენაზე. ცნობილია აგრეთვე იუსტინიანე დიდის ქება სილენციაროსისა, ჩართული „აია სოფიას ეკვრასისში“; აგათია მირინელის პანეგირიკი (VI ს.); ასევე ჰერაკლე იმპერატორის ქება გიორგი პისიდელისა...

გრიგოლის მიერ აშოტის დატირება პირობითად ჩვენ დავყავით ხუთ ნაწილად. პირველი ნაწილი არის მიმართვა, რომელიც შედგება რამდენიმე წევრისაგან. ერთი შეხედვით ეს ფორმულები ეპითეტებია და გვაქვს მიმართვის პირველი სტრიქონის “მეფეო ჩემო-ს” (რამხელა ტრაგიზმია ამ ორ სიტყვაში) გაშლა და თანმიმდევრული დაქვემდებარება. მაგრამ არ გამოვრიცხავთ, იყოს ტიტულატურის ნაწილიც, განსაკუთრებით “მლიერო და დიდებულო”. ტიტულატურა კი იყო ხოლმე ორგვარი: ერთი, რომელიც ოფიციალურად გამოიყენებოდა, მეორე, რომელსაც არაოფიციალურად იყენებდნენ. მას შემდეგ, რაც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა, რომის იმპერატორი კონსტანტინე დიდი და შემდეგ ახალი რომის იმპერატორები ითვლებოდნენ ქრისტიანობის დამცველებად. ამ ქებაში, ბუნებრივია, აშოტი წარმოგვიდგება არც თუ მთლად რეალურ პიროვნებად. როგორც მეფე: მლიერი, დიდებული, ეკლესიათა სიმტკიცე და ქრისტიანობის ზღუდეა. “ეკლესიათა სიმტკიცე” ეს სარწმუნოების სწორი მიმართულებაა, “ზღუდეობა” კი სივრცული საზღვრების დაცვა და გაფართოება. აშოტი წარმოდგენილია ოთხივე კუთხის მბრძანებლად. ეს კი, უძველესი შუმერული ტრადიციისაა მეფესთან დაკავშირებით და ბიბლიაში ღვთის მისამართითაა გამოყენებული: **ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ’ ἄκρων οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν** (ეზრ. 2, 3; მ. 24,31; მრ. 13, 27).

ძველი მსოფლიოს ხალხთა მსგავსად, ზეცა და ქვეყნიერება ჩვენი წინაპრებისთვისაც ოთხკუთხეზნად იყო წარმოდგენილი³; მზე აღმოსავლეთიდან სამხრეთის გავლით მიემართებოდა დასავლეთისკენ, ჩრდილოეთი კი იყო უმზეო მხარე. ამავე დროს ოთხი ორიენტირთა სისტემაცაა, რომელიც განსაზღვრავს ჯვრის ბოლოების მიმართულებას. აპოკალიფსში ვკითხულობთ: “და შემდგომად ამისა ვიხილენ ოთხნი ანგელოზნი, მდგომარენი ოთხთა კიდეთა ქუეყანისათა და ეპყრნეს ოთხნი იგი ქარნი ქუეყანისანი (7,1); ზეციური იერუსალიმიც ოთხკუთხეზანია (ოთხი ჯერ კიდევ პითაგორელთა დროიდან განიმარტებოდა, ვითარცა სამყაროს მთლიანობის სიმბოლო; ამიტომაც იყო ესოდენ პოპულარული ოთხი ელემენტის (მიწა, ცეცხლი, ჰაერი, წყალი) თეორია. ქვეყნიერების ოთხკუთხედად წარმოდგენაზე ქრისტიანობის პერიოდში დიდ გავლენას ახდენდა ბიზანტიელი ავტორის, კოზმა ინდიკოპლევტესის (VI ს.) ბიბლიაზე დაყრდნობილი შრომაც „ქრისტიანული ტოპოგრაფია - **Χριστιανική Τοπογραφία**“, რომელიც უპირისპირდებოდა პტოლემეაიოსის ანტიკურ კოსმოგონიას. პტოლემეაიოსის მიხედვით, დედამიწა სფეროსებრია⁴... VII ს-ის ბიზანტიელი პოეტი-მემატანე გიორგი პისიდელი ხოტბას ასხამს ჰერაკლე იმპერატორს: “მთელმა ქვეყანამ ოთხივე მხრიდან ხოტბა მიუძღვანა შენი ცხოვრების სანახაობას **καὶ πᾶς ὁ τῆς δῆμος ἐκ τῶν τετραρῶν ἔμνησε πλευρῶν ἐν θεάτρῳ τῷ βίῳ κοσμοῦσι** ⁵; აგათია მირინელიც საუბრობს იუსტინიანე დიდის სამფლობელოს საზღვრებზე ინდოეთიდან (აღმოსავლეთიდან) ჰერაკლეს სვეტებამდე(დასავლეთამდე)⁶.

³ სურგულაძე ი., ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა, თბ., 1993, 73.

⁴ Удалцова З. В., Страничка из истории византийской культуры, Косьма Индикоплевст и его Христианская топография, ბიზანტინოლოგიური ეტიუდები, ს. ყაუხჩიშვილი 80. თბილისი, 1978, 82-90.

⁵ Georgius Pisides, PG. 92(1), col. 1316, 210; ირაკლიადა, ანუ სპარსელთა მეფის ხოსროს საბოლოო დაცემა, თარგმანი ნ. მირაშვილისა // ბიზანტიური მწერლობის ქრესტომათია ტ. I, თბ., 1994,85(210).

⁶ ბერიძე ი., კიდევ ერთი ბერძნული წყარო „გეორგიკების“ შესავსებად // ბიზანტინოლოგია საქართველოში 3, თბ., 2009., 134-137.

ასე რომ, აშოტის, ვითარცა ღვთის ნიშნისა და სიმბოლოს, ღვთის ხალხთან და ხალხის ღმერთთან დამაკავშირებელი პირის წარმოჩენა ოთხივე მხარის მმართველად მხოლოდ გაზვიადება კი არ არის, ავტორი ცდილობს ამით რეალურის მიღმა მხარე გარდასულისა და მომავლის კონტექსტში განჭვრიტოს, და მან, როგორც „სემიოტიკოსმა“, ხაზი გაუსვას აშოტისა და მის მემკვიდრეთა კანონიერ უფლებას, ვითარცა დავით წინასწარმეტყველის შთამომავლებისას ახალი აღთქმის სივრცეში, ოთხივე კუთხით გაფართოვდნენ. ამავე სიმბოლურ აზრს შეიცავს მაცხოვრის, დავით წინასწარმეტყველისა და აშოტის კომპოზიცია ოპიზის ტაძრის კედელზე. ვ. ჯობაძის აზრით, ეს არ უნდა იყოს აშოტის გამოსახულება, მაგრამ ის ნამდვილად უკავშირდება სამეფო კონცეფციას, ქრისტეზე ორიენტირებულს. სამეფო კონცეფცია ასახულია დოლისყანის ეკლესიაშიც, რომელიც გიორგი მერჩულის ძეგლზე სამი ათეული წლით ადრეული მაინც ჩანს, ასევე, ოშკის ტაძარში ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავის გვირგვინს (მოხსენიებულია ჩვენს თხზულებაში) შერჩენილი ჰქონია pendilia (ბრტყელი ოქროს ფირფიტა), რისი ტარებაც ბიზანტიის იმპერატორთა პრეროგატივა ყოფილა, ხოლო ოთხთა ეკლესიაში ყოფილა სიონის პერსონიფიკაცია, ასევე გამოსახულება სალემის მეფის მელქისედეკისა ⁷. ამასთანავე, აშოტი „მოდრავი“ მეფეა, ბიზანტიის იმპერატორთაგან განსხვავებით, რომელთაც კანონმდებლობით ეკრძალებოდათ დედაქალაქის დატოვება. თუმცა ჩვენი თხზულებიდან ვერ ვიგებთ როგორი იყო მეფის კურთხევისა და დაკრძალვის წესი იმ დროის ზემო ქართლში.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორი შესაქები ობიექტის დახასიათებისას ანგარიშს უწყევდა ჟანრის მოთხოვნებსაც. ყოველ შემთხვევაში ისიც კი სიმბოლურია, რომ აშოტი პირველი ისტორიული პირია, რომელთანაც დაკავშირდა “ოთხის” ბიბლიური საზრისი და თამარი ბოლო, ვისშიც ის სრულყოფილი სისავსით განხორციელდა რეალობაში და აისახა ისტორიაში. ასევე, აშოტს დამკვიდრებული აქვს ეპითეტი “დიდი”, თუმცა, გასათვალისწინებელია, რომ ეს ეპითეტი ბიზანტიის იმპერატორთაგან მხოლოდ ოთხს მიემართება: კონსტანტინე I-ს, თეოდოსი I-ს, ლეონ I-ს და იუსტინიანე I-ს. აშოტი კი დაშლილი და ოკუპირებული ქვეყნის ერთ-ერთი კუთხის, პროვინციის უმაღლესი საერო პირი იყო. თუ ამოვალთ იმ ფაქტიდან, რომ ვახტანგ გორგასლის შემდეგ ქვეყანა დაიშალა და მეფობა გაუქმდა, აშოტის დროს კი ხელახლა ჩაეყარა საფუძველი ამ ინსტიტუტს, ცხადი გახდება ამ ფაქტის მნიშვნელობა. მეფობის ინსტიტუტის განახლება იწყება იქიდან (**კლარჯეთი გორგასალმა დაიბრუნა**) და იმ პიროვნებიდან (**გორგასალი**), ვის შემდეგაც გაუქმდა ის ფაქტობრივად; აშოტი ამ აქტით სწორედ გორგასლის მემკვიდრედ აცხადებს თავს, (ცხადია, **არჩილისა და მირისაც**), მაგრამ მემკვიდრედ არათუ ერთიანი საქართველოს (**ყოველი ქართლის**) მეფისა, ერთიანი კავკასიის მეფისაც; აფხაზეთის სამეფოს და კახეთის საქორეპისკოპოსოს, რომლებმაც ასევე დაიწყეს X ს-ში საქართველოს გაერთიანება, ამგვარი კონცეფცია არ ჰქონიათ, ვინაიდან არ ჰყავდათ **გრიგოლ ხანძთელი და გიორგი მერჩულე**, არ ჰქონიათ ისეთი მძლავრი ეროვნულ-პოლიტიკურ-სარწმუნოებრივ-კულტურული კერა, როგორც იყო **„ხანძთა“**. თუმცა, აფხაზეთის სამეფოს ჰყავდა **იოანე მინჩხი** და ჰქონდა **„თევდოსი მეფის ქება“**, ხოლო კახეთს ჰყავდა **ილარიონ ქართველი**, მსოფლიო მნიშვნელობის წმინდანი; როგორც ჩანს, არც თვით ქორონიმ აფხაზეთსა და კახეთში იდო ისეთი სუგესტიური ძალა (ან აბსოლუტურად წაშლილი იყო), როგორც ქორონიმ ქართლში - [ღმერთთა] **კარიბჭე, ცენტრი, ციხესიმაგრე**. გავიხსენოთ მესხური ხალხური ლექსის მიხედვით შექმნილი სტრიქონები გრიგოლ ორბელიანისა: „მკლავით ძლიერი ქართლელი ვით ციხებურჯი მაგარი“, პოემიდან „სადღეგრძელო“.

⁷ *ჯობაძე ვ.*, ადრეული შუა საუკუნეების ქართული მონასტრები ისტორიულ ტაოში, კლარჯეთსა და შავშეთში. თბ., 2007, 73. 81, 84, 140, 191.

დაქსაქსულობის ჟამს ტაო-კლარჯეთის მეფენი შეეცდებოდნენ მცხეთის მოციქულთა სახელობის ეკლესიის ანალოგების შექმნას და სწრაფვას მიზიდულობის ცენტრისკენ ჯერ არტანუჯის პეტრე-პავლეს(თავნი მოციქულთა), შემდეგ კი ბანას ძელი ცხოვლის (სვეტი ცხოვლის) სახელობის ეკლესიების აშენებით... გასათვალისწინებელია, აფხაზეთის, ზემო ქართლის, კახეთის საქორეპისკოპოსოს, სომხეთის სამეფოს მუდმივი სწრაფვა შიდა და ქვემო ქართლის დაკავებისკენ. ქართლი იყო უცვლელი, მარადიული მიზიდულობის ცენტრი, ქართლის გარეშე ვერ მოიაზრებოდა ვერც ერთიანი ყოველი ქართლი (ამ დროს ქორონიმი საქართველო ჯერ კიდევ არ არსებობდა) და ვერც ერთიანი კავკასია.

ვიგებთ აშოტ კურაპალატის ოთხი ღირსების შესახებ, რომლებიც მიმართვის ფორმულეზია. აშოტი საუკეთესო ხელისუფალია, ყოველ ნათესავზე ბატონობს, რაც მის მეომრულ ღირსებებებს, ფიზიკურ ძალას და ალბათ მის ქონებასაც ეყრდნობა. “რომელიცა წყობით კელმწიფეთა დაიმორჩილებდ” - დასტირის გრიგოლი აშოტს, ხოლო პავლე სილენციაროსი კი მიმართავს იუსტინიანე დიდს: “ყველას იმორჩილებ შენი სახელოვანი გამარჯვებებით”-*ὑπέθηκα τροπαιοφόριον θριάμβου*⁸. სულაც არ გვეჩვენება დაუჯერებლად, გიორგი მერჩულეს სცოდნოდა, თანაც ზედმიწევნით, „*ეკვრასისი წმინდა სოფიას ტაძრისა*“.

გიორგი მერჩულის თხზულებაში ეპითეტები: “დიდი”, “დიდებული” წყვილდება ხელმწიფეებთანაც, მაგრამ “*ღვთისმსახური*” - მხოლოდ მეფედ დადგინებულ პერსონებს, ან სამეფო ოჯახის წევრებს მიემართებათ: ღმრთის-მსახურსა მეფესა აშოტ კურაპალატსა [I 261, 28; 164,41]; სამივე ძმა ერთად: ღმრთის-მსახურნო მეფენო [I 275,43]; დემეტრე აფხაზეთა მეფე: ღმრთის-მსახურო მეფეო [I 269, 2]; ზაგრატი: ღმრთის-მსახურსა კურაპალატსა [I 273,40]; გუარამ დიდსაც ორჯერ: “*ღმრთის-მსახურო გუარამ*” [I 289 12]. „*ბრძენ და ღმრთის-მსახურ*“ [I 288, 28]; ადარნასესაც ორჯერ. ეს გასაგებიცაა. როგორც აღაპიტე კონსტანტინეპოლელი (VI ს.) ამბობს, სამეფო ღირსებას თუ რამ ამკობს ყველაზე მეტად, ეს ღვთისმსახურებააო: *ὑπὲρ πάντα τῆς βασιλείας τὰ ἕνδοξα τῆς εὐσεβείας*⁹. აღაპიტე კონსტანტინეპოლელის ტრაქტატი: *τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν Ἰουστινιανῷ Ἀγαπητὸς ὁ ἐλάχιστος διάκονος* - „*მეფეთა ტომარი*“, ჩვენი აზრით, მერჩულის ძეგლის ერთ-ერთი ლიტერატურული წყაროა¹⁰.

მეფეებთან მიმართებაში გვხვდება ასევე *კეთილმსახურიც*: კეთილ-მსახურმან კურაპალატმან აშოტ [I 261, 38] ზაგრატი: ქებაჲ სთნდა კეთილ-მსახურსა კურაპალატსა [I 272, 32]; აღზრდილ იყო კელითა კეთლ-მსახურისა დედოფლისა [I 249, 30]; კეთილ-მსახურისა მამისა შენისა ფრთეთაგან საუფლოისა ჯუარისათა შეცვულო [I 272, 42]); დემეტრე აფხაზეთა მეფეს: კელმწიფენი კეთილ-მსახურნი შრომასა მათსა თანამონაწილე იქმნებიან [I 270, 7]¹¹.

კეთილ-მსახურის ზუსტი ბერძნული შესატყვისია *εὐ-σεβής*, თუმცა პარალელურად ის ბიზანტიურ სივრცეში გადმოსცემს ღვთის-მსახურსაც *θειοσεβής –ს და ნეტარსაც*. თუმცა, სიტყვა *ნეტარი – μακάριος* მხოლოდ გარდაცვლილთა და წმინდანებთან დაკავშირებით

⁸ *Pauli Silentiarii* 227. PG 86 (b) col. 2130; პავლე სილენციაროსი, ეკვრასისი აია სოფიის ტაძრისა, თარგმანი ო. ბერიძისა // ბიზანტიური მწერლობის ქრესტომათია, ტ. I, IV-VIII ს. თბ., 1994, 103, 227.

⁹ *Agapeti Diaconi*, *τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν Ἰουστινιανῷ Ἀγαπητὸς ὁ ἐλάχιστος διάκονος* PG. 86 (b). cap. 15, col.1169.

¹⁰ *ჯერვალთძე ქ.*, პეტრიაშვილი ნ., გაიოზ რექტორის მიერ აღაპიტე კონსტანტინეპოლელის „მეფეთა ტომარის *τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν Ἰουστινιανῷ Ἀγαπητὸς ὁ ἐλάχιστος διάκονος* – თარგმანის მნიშვნელობა ისტორიის კონტექსტში // ჟურნალი “ქართველოლოგია” №4, 2017.

¹¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების სიმფონია-ლექსიკონი I ა-ლ, ნ. გოგუაძის, ზ. სარჯველაძის და მ. შანიძის რედაქციით, თბ., 2005.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების სიმფონია-ლექსიკონი II, მ-რ, თბ., 2007.

გამოიყენებოდა და არა ცოცხალი მეფე-პერსონების მისამართით. როგორც ჩანს, ბერძნულ ქრისტიანულ სივრცეში ეს ტრადიცია მითოსური ნეტართა კუნძულის **μακάριων νήσοι**, გაგრძელება იყო. მაკარიოსი ეწოდებოდათ იერონიმესა და ნეტარ ავგუსტინეს. ქართულ სივრცეშიც გამოიყენებოდა ეპითეტები „ნეტარი“ და „სანატრელი“ და მათი გამოყენება კანოზომიერად ხდებოდა. თუმცა ეს საკითხი ჩვენ ბოლომდე არ გვაქვს ჯეროვნად შესწავლილი.

იმპერატორი იულიანე განდგომილი ეპისტოლეში ჰერმოგენესისადმი (17) თავის ნათესავს, იმპერატორ კონსტანციუსს, გარდაცვლილს, სწორედ ნეტარს უწოდებს: **„ἐπειδὴ μακαρίτης ἐγένετο**¹² - ახლა ის ნეტარსახსენებელია“ ან „ნეტარხსენებელი, ანუ კეთილად უნდა მოვიხსენიოთ, მისი კიცხვა აღარ ღირსო. სიტყვა ნეტარის (**μακάριος**) გამოყენება სივრცესა და დროში მეტ-ნაკლებად ახლოს მდგომი და თან განსხვავებულიც იყო¹³.

ეს ეპითეტები - **εὐ-σεβής** და **θεοσεβής** - ღვთისმსახური უკვე კონსტანტინე დიდის ეპოქიდან არის გამოყენებული უცვლელად ბიზანტიელ იმპერატორთა ტიტულატურაში; ათანასე ალექსანდრიელი მის ძეს კონსტანციუსს უწოდებს: **φιλῆθεος, φιλῆχριστος, εὐ-σεβής, θεοσεβής δίκαιος, φιλάνθρωπος**; ათანასე ალექსანდრიელისთვის **მაკრაციოსი** არის პავლე მოციქული და იმპერატორ კონსტანციუსის გარდაცვლილი ძმა - კონსტანტი¹⁴. **εὐ-σεβής** - ამ სიტყვით გადმოსცემს ეპითეტ ნეტარსაც **τρισεβαστε** - სამგზის ნეტარო, (სამგზის უღვთისმსახურესო) - იუსტინიანე დიდთან **დაკავშირებით პავლე სილენციარიოსი** „აია სოფიას ეკფრასისში“¹⁵.

აშოტის დატირების მე-4 ნაწილში შემოდის **არაერთგულეების, აპოსტასისა და უზურპაციის** თემა, რომელიც გვაქვს იოანეს სახარებაში ვრცლად მოცემული (თვსთა მოვიდა და თვსთა იგი არა შეიწყნარეს, 1, 11). როგორც იუდას ქმედება გახდა მთელი საქრისტიანოს საგლოვი, ასევე აშოტის, ქრისტეს ამქვეყნიური ხატის მკვლელობაც მისი მომხრეებისთვის. ამავე დროს დაირღვა იმ ეპოქის, ფეოდალარი ეთიკის, ერთგულეების ეთიკის ნორმა. ყოველი ნორმის დარღვევა ადამიანურ დონეზე კი კოსმიურ უწყსრიგობას იწვევს. აშოტის მკვლელობა ძლივს მეფობა აღდგენილ ზემო ქართლში უდიდეს ტრაგედიად აღიქმება გრიგოლის პიროვნებაში, პოლიტიკური თეოლოგიის შემოქმედში, ის წარუვალა სულიერი მდგომარეობის სახეს იძენს. გრიგოლის მიერ აშოტის დატირება ეს არ არის მხოლოდ გარეგნული ქმედება, პროტოკოლით გათვალისწინებული, მასში ჩაქსოვილია მთელი მხურვალეობა გრიგოლის გულისა, რაც ბოლომდე მხოლოდ ღვთისთვისაა ნათელი და კიდევ მწერლისთვის, მკითხველი მხოლოდ გრძნობს.

აშოტ კურაპალატის მკვლელობას კიდევ უფრო ამძიმებს ის ფაქტი, რომ მოკლეს მეფე და მოკლეს ეკლესიაში. ეს ეპიზოდი ჩვენს ძეგლში არ გვხვდება. მას ავსებს სუმბატ დავითის ძის „ქრონიკა“. თუმცა რომელ ეკლესიაში მოკლეს აშოტი, „ქრონიკის“ ავტორი არ გვეუბნება. იმის ვარაუდი კი შეიძლება, რომ ეს უნდა მომხდარიყო აშოტის რომელიღაც რეზიდენციის კარის ეკლესიაში, ვინაიდან მკვლელები მისულან „კარად მისსა“: „ამისთვისცა შეივლტოდა აშოტ კურაპალატი ეკლესიად და მოკლეს იგი მახვლითა საკურთხეველსა ზედა და საკურთხეველი იგი შეისუარა სისხლითა მისითა, რამეთუ დაკლეს იგი მუნ, ვითარცა ცხოვარი, აღსავალსა

¹² Ἰουλιανὸς Ἐρμολογίῃ ἀπὸ ἐπαρχῶν Αἰγύπτου.

http://www.poesialatina.it/ns/greek/testi/Iulianus_imperator/Epistulae.html

¹³ ამ გადასახედიდან ჩვენი წერილი „სამგზის ნეტარი“ და „სამგზის საწყალობელი“ იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამების მიხედვით“ ფრიად ნაკლებად გვეჩვენება, მიუხედავად იმისა, რომ მასში ქართული სიტყვა ნეტარის ეტიმოლოგიაა ნაჩვენები. იხ. ჟურნალი „ქართველოლოგია“ №3, 2012;

¹⁴ Athanas. Alex. Apol. ad Const. PG. 25. Col. 596, 597, 600, 608, 629, 641, (თავდასაცავი სიტყვა იმპერატორ კონსტანციუსის წინაშე).

¹⁵ Pauli Silentiarii 952. PG 86 (b) col. 2155; პავლე სილენციარიოსი, ეკფრასისი აია სოფიის ტაძრისა, თარგმანი იხ. ო. ბერიძისა, ბიზანტიური მწერლობის ქრესტომათია, ტ. I, IV-VII სს. თბ., 1994, 125(952).

საკურთხეველისა. და სისხლი მისი დათხეული დღესაცა საჩინოდ სახილველ არს¹⁶. სუმბატ დავითის ძე ორი ზმნით გადმოგვცემს ამ ფაქტს: „მოკლეს“ და „დაკლეს“. ბოლო ზმნა გულისხმობს მსხვერპლშეწირვის რიტუალს, ყელის გამოჭრას, მით უფრო, რომ ფიგურირებს სარიტუალო კომპონენტი - საკურთხეველი. ანტიკურ საბერძნეთში ტაძარში თავშეფარებულთა დახოცვა, თუნდაც დამნაშავეთა, დიდი ცოდვად ითვლებოდა. კონსტანტინე დიდის დროსაც ეს კანონი ნორმად დარჩა; ებრაელებს კი ექვსი ქალაქი ჰქონდათ ცოდვილთა თავშესაფრად; ეს ინფორმაცია ჩვენს ძეგლშიცაა [I 282, 40-43]¹⁷.

თვითონ ჩვენი ძეგლის პასაჟი ძალიან ჰგავს იოანე ღვთისმეტყველის მამის, ზაქარიას მკვლელობას, რომელიც მათეს სახარებაშიც კი აისახა: „რადთა მოიწიოს თქუნენ ზედა ყოველი სისხლი მართალი, დათხეული ქუეყანასა ზედა, სისხლითგან აბელ მართლისაათ, ვიდრე სისხლადმდე **ზაქარიასა, ძისა ბარუქისა, რომელი მოჰკალთ შორის ტაძრისა და საკურთხეველისა**“ (23, 35). ეპიზოდს - ტაძარში მოკვლისა და მოკლულის სისხლის შეხმობის (გაქვავების)შესახებ ჩვენ ვხვდებით აპოკრიფში „ზაქარიას ცხოვრება“: Тогда убийцы бросились на Захарию и между церковью и алтарем убили его, как повелел им царь; пролившаяся же кровь святого стустилась на мраморе и отвердела как камень во свидетельство и вечное осуждение Ироду¹⁸. ორივე ეპიზოდის მიზანი ერთია. „ზაქარიას ცხოვრებაში“ ეს ღიად არის ნათქვამი, სუმბატ დავითის ძის ქრონიკაში კი ამ პასაჟის ალუზიასთან უნდა გვქონდეს საქმე. ქართულად გვაქვს „ზაქარია წინასწარმეტყველის ხსენება“ აპოკრიფულ კრებულში „მარგალიტი“¹⁹.

მესამე ნაწილში აშოტის სამ განმადიდებელ, შეფასებით ეპითეტს – **“საკვრველი (θαυμαστός) ეგე, დიდებული (δεδιοξήμενος ქ. ჯ.), „ღმრთის-მსახური” - θειοσεβής**-ს მოსდევს ზუსტად სამი უარყოფითი შეფასებითი ეპითეტი მკვლევებისა: **“შეურაცხთა, უსჯულოთა და უნდოთა კაცთასა”** და გვიჩვენებენ გზას სამოთხისა და ჯოჯოხეთისკენ. ნაწყვეტი წარმოადგენს “დატირებას” და ის თავსდება ამ ჟანრის საზღვრებში. ჟანრს ეძლევა უფლება ჰქონდეს საკუთარი ნება, ხან ავტორის ნებაზე უფრო ძლიერი.

როგორც დავინახეთ, აშოტის მახასიათებლები არ არის ქაოტური და შემთხვევითი. მეფის ატრიბუტიკა თავისი ლოგიკით წარმოქმნის გარკვეულ წესრიგს. გიორგი მერჩულისთვის, დასავლურ-აღმოსავლურ ტრადიციებზე დაყრდნობით, მეფობა, როგორც ფენომენი გააზრებულია უწყვეტ ისტორიულ მთლიანობაში და სანამ ეს უწყვეტი მთლიანობა არსებობს, საფრთხე არ ემუქრება სამყაროულ წესრიგს. სახისმეტყველებითი თვალსაზრისით, მოცემული ნაწყვეტი არის შიდა და გარე ოპოზიციურ წყვილთა ერთობა:

ქრისტე-აშოტი

ქრისტე-ბერები -

ზედროული-დროითი

ზემატერიალური-მატერიალური

უსაზღვრო-საზღვრული

ზეგრძნობითი-გრძნობითი

¹⁶ სუმბატ დავითის ძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთაი//ქართლის ცხოვრება, რ. მეტრეველის რედაქციით, თბ., 2008, 364, 16-20.

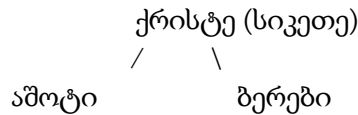
¹⁷ მკვლელობა ეკლესიაში - აგატა კრისტის დეტექტივს რომ თავი დავანებოთ „მკვლელობა ტაძარში“-ასეთი ინფორმაციები დღეს ცოტა როდია.

¹⁸ *Захарию пророка житие.* // http://www.vidania.ru/p_zahariya.html; С. С. Аверинцев, Захария и Елисавета //Мифологический словарь М 1991, 219; Захария //ЭСБЕ.

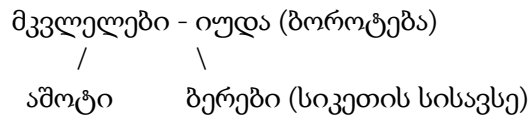
¹⁹ **გაბიძაშვილი ე.**, ზაქარია წინასწარმეტყველის ხსენება// ქართული ნათარგმნი ბიბლიოლოგია, ეგზეგეტიკა და აპოკრიფები, თბ., 2009, 407; გვაქვს ანთიპატროს ბოსტრელისა და კირილე იერუსალიმელის „საკითხავი ზაქარიას დადუმებისათვის“//კლარჯული მრავალთავი, თბ., 1991 433-438;438-439.

უკვდავი-მოკვდავი.

მათ ამთლიანებს სიკეთე. ქრისტე-იუდა; აშოტი-მკვლელელები; ბერები-მკვლელელები - ამ დაპირისპირებულ წყვილებს, გარდა ზემოხსენებულთა, ყოფს ბოროტება, რაც მათ მტრულ ოპოზიციად აქცევს. ერთი რამ კი ფაქტია, როგორც ქრისტე აშოტთან და ბერებთან ერთად ქმნის სიკეთის სამკუთხედს,

ასევე მკვლელელები იუდას მსგავსად არღვევენ მას.

გლოვა დატირების დასაწყისში კონკრეტული პიროვნების, აშოტისა - **“ჰოი მეფეო”** გლოვის დასასრულს სამმაგდება: აშოტის მკვლელელებმა იუდასებრ მოკლეს საკუთარი უფალი. ავტორს თავისუფლად შეეძლო ბოლოსაც სიტყვა **“მეფე”** გამოეყენებინა **“უფლის”** მაგივრად, იმავე სიტყვით დაესრულებინა, რითაც დაიწყო, ალუზია, მაცხოვრის გაცემისა და დასჯისა, მაინც სახეზე იქნებოდა, მაგრამ ჩვენი აზრით, ნაკლებ გამოიკვეთებოდა მეფე-უფლის მთლიანობისა და სხვაობის იდეა. ამასთანავე, ამ პასაჟით აშოტის ცხოვრება, ვითარცა მეფისა გიორგი მერჩულემ ზეციურ განზომილებაში გადაიყვანა და ეს გაგება ქართულ კლასიკას თითქმის დღემდე გადმოჰყვა; მეფე-უფალი უკვე რიტორიკული ფიგურა პარანომასიაცაა. ქრისტე - აშოტი, მკვლელელები (იუდა) - აშოტი - ამ დიქოტომიისგან თითქოს ცალკე გამოყოფილნი არიან გლახაკნი, ანუ ბერები, მაგრამ ისინი აშოტთან ერთად ქმნიან სიკეთის სისავსეს²⁰ ...

ამავე დროს აშოტ I-ის სამეფო ხელისუფლება ეს არა ზოგადად ღმერთზე, არამედ კონკრეტულად ქრისტეზე ორიენტირებული სამეფო ხელისუფლებაა, რასაც ადასტურებს კიდევ ერთი ეპიზოდი თხზულებიდან, ბაგრატ კურაპალატისადმი საბა იმხნელის მიმართვა... ქრისტეზე ორიენტირებული სამეფო ხელისუფლების იდეა ჩვენი ჰაგიოგრაფიის ძეგლთა შორის პირველად გიორგი მერჩულის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ აისახა, ხოლო ისტორიულ ძეგლთაგან - ჯუანშერის „ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში“; ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ სახელმწიფოს განვითარების სტადიები დასვლეთ ევროპის სახელმწიფოთა მაგალითებზე შეისწავლა ერნსტ კანტოროვიჩმა. სწორედ მას ეკუთვნის დეფინიცია - „ქრისტეზე ორიენტირებული სამეფო ხელისუფლება“²¹. **ე. კანტოროვიჩის** ნაშრომი მიმოიხილა და ქართულ საზოგადოებას გააცნო **მ. კარბელაშვილმა** ²².

ეს გახლავთ, როგორც გიორგი მერჩულე იტყოდა, “მრავლისაგან მცირედი - από πολλών ὀλίγα” –ესეც რიტორიკული ხერხია...

²⁰ *ჯერვალიძე ქ.*, მეფე, როგორც პიროვნება და მეფე, როგორც სიმბოლო „ქართველოლოგია“ №5-6. 2016.89-92 .

²¹ *Ernst H. Kantorowicz*. The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology. Princeton, 1957.

²² *კარბელაშვილი მ.*, ერნსტ კანტოროვიჩის ნაშრომი შუა საუკუნეთა პოლიტიკური თეოლოგიის შესახებ“, იხ. **ნ. ვაჩნაძისადმი** მიძღვნილი საიბილეო კრებული „სამეცნიერო პარადიგმები“, თბ., 2009, 577—601; კანტოროვიჩის ამ ნაშრომის ორი თარგმანი უკვე არსებობს რუსულად: *Эрнст Х. Канторович*. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии М., 2013.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, - გამომდინარე იქედან, რომ ჰაგიოგრაფიის საზღვრები არ იყო მკაცრად შემოწერილი, რომ თვით ტერმინის გაგებაშიც კი არ არსებობდა ერთიანი აზრი ბიზანტიურ სივრცეში²³; რომ ის ჰაგიოგრაფიული ძეგლები, რომელნიც IX ს-ის ორ მესამედში თავსდება, ე. ი. გრიგოლ ხანძთელის სიცოცხლის პერიოდში, განსხვავებული ჟანრობრივი კონგლომერატით გამოირჩევიან; რომ IX ს-მდე ბიზანტიაში მწერალი რამდენიმე ჟანრში მოღვაწეობდა, ისევე როგორც იოანე საბანისძე და გიორგი მერჩულე; რომ გრიგოლ ხანძთელის თანამედროვე ჰაგიოგრაფ-რიტორს, ნიკიტა-დავით პაფლაგონიელს “ევდოკიმეს ცხოვრება” რიტორის ხარისხის მოსაპოვებლად დაუწერია²⁴; რომ რიტორიკა პოეზიამდე მიუყვანია ჯერ კიდევ IV ს-ში მოღვაწე რიტორს, ჰიმერიოსს²⁵; ბასილი დიდის ცხოვრებიდან კი ვიგებთ, რომ მისი ეპოქის რიტორიკულ სკოლებში ახალგაზრდებს პოეტურ თხზულებათა ორატორულ სიტყვად გარდათქმაში ავარჯიშებდნენ²⁶; ს. ს. ავერინცევი კი ბრძანებდა: “რიტორიკა, ამ სიტყვის უზუსტესი აზრით, თითქმის ემთხვევა ანტიკური და ბიზანტიური პოეზიის არსს და არ გამორიცხავსო მისი [რიტორიკის] უმაღლეს მწვერვალებს”, რომ ასეთივე მდგომარეობა ყოფილა დანტეს ეპოქის იტალიაშიც: **Во времена Данте не существовало разницы между риторикой и поэтикой. Поэт, как и оратор, учился словесному мастерству и художественным приемам выражения (фигурам) в школе великих писателей и риториков античности, особенно у Цицерона и Квинтилиана. Мы не ошибемся, если скажем, что Данте, как многие поэты конца античности, сам был великим ритором,** - წერს დანტეს თხზულებათა კომენტატორი ი. ნ. გოლენიშევი-კუტუზოვი²⁷ ...

- ჩვენ ვასკვნით,

რომ **1.** გიორგი მერჩულე, რომლის სამოხელეო წოდება ქართული ჰიმნოგრაფიის ტერმინად იქცა, “მერჩულიულნი უცხონი” “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში” თავის (ცოტა წინა თაობის) ბიზანტიელ კოლეგათა მსგავსად, ჟანრობრივ კონგლომერატს გვთავაზობს. ის ფეხდაფეხ მისდევს მეტროპოლიაში მიმდინარე სამწერლობო პროცესების განვითარებას. თვით ეს ფაქტი კი არ არის საკვირველი, ტაო-კლარჯეთის ბიზანტიასთან დამოკიდებულებიდან გამომდინარე, არამედ ის, რომ ქართველმა ჰაგიოგრაფმა ეს უაღრესად მაღალ დონეზე, მშობლიურ ენაზე ყოველგვარი ძალადობის გარეშე შეასრულა, და ამავე დროს ის უაღრესად ეროვნულ მწერლად დარჩა, მეტიც, მან გრიგოლ ხანძთელის პიროვნებასა და მოღვაწეობაზე დაყრდნობით საფუძველი ჩაუყარა ქართულ პოლიტიკურ თეოლოგიას, ანუ დაშლილი ყოველი ქართლის ერთიანობისა და დამოუკიდებლობის იდეას; **ქრისტეზე ორიენტირებული სამეფო ხელისუფლების იდეას**, რომელიც პირველად სწორედ ამ ლიტერატურულ ძეგლში ჩანს, ისტორიული წყაროებიდან კი - ჯუანშერის „**ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში**“.

2. თხზულებიდან მოყვანილ, ერთი შეხედვით, განსხვავებულ პარადიგმებს ამთლიანებს 1. ცოდვა - სულიერი და ფიზიკური მკვლელობა; ეს ორი ფაქტი დროსა და სივრცეში შეზღუდულია, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მასში მთელი ეპოქის სული ვლინდება. საზოგადოების ისტორიის შემეცნების თვალსაზრისით მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ. 2. ორივე პარადიგმა ეხება სამეფო ოჯახის წევრებს: მეფესა და მის ძეს. ორივე პერსონაჟს მიესადაგება ბიზანტიურ სივრცეში მეფეთათვის განკუთვნილი უპირველესი ეპითეტი ღვთისმსახური: **εὐ-**

²³ *Каждан А. П.*, История Византийской литературы (650-850), 189.

²⁴ *Полякова С. В.*, Византийские легенды как литературное явление// Византийские легенды, Л., 1972, 260.

²⁵ *Курбатов Г. Л.*, Риторика // Культура Византии IV-VII в под. ред. З. В. Удальцовой М., 1984, 350.

²⁶ *Избранные жития Святых*, М., 1992, 137.

²⁷ *Голенищев-Кутузов И. Н.* Жизнь Данте и его малые произведения, Пир, трактат III: X, 3, // *Малые произведения* М., 1968.

σειβής და მისეβής. თხზულებაში წარმოდგენილია ორი კულტურული წრე: მონასტერი, სამეფო კარი, მესამე ეკლესია ძალიან მცირედ ჩანს..

3. წერილი „შესვენებული დებისადმი“ განეკუთვნება ეპისტოლეს და ის აგებულია სწორედ ისე, როგორც ეს შეიმუშავა მეორე სოფისტიკამ და იმემკვიდრევა ბიზანტიურმა ეპისტოლოგრაფიამ, მაგრამ რიტორიკული ფიგურების გამოყენების თვალსაზრისით, ის ენკომიონში გადადის; აშოტის დატირება თავისთავად ენკომიონია; ორივე ეპიზოდში გამოვლენილია რიტორიკული ფიგურები, „კოლონ-შენადგამები“, ანაფორა, ეპანაფორა, პოლიპტოტონი, ანტითეტონი, გატოლება, ოქსიომორონი, ჰომოიოტელევეტონი, ალუზია, ქვეტექსტური ალუზია, პოლილოგია, ალიტერაცია, პარანომასია.

4. მერჩულის თხზულებაში უცოდველებთან ცოდვილთა დამარხვის შესახებ თხრობისას გამოვლინდა სიახლოვე იოანე მოსხის 30-ე ნოველასთან, ანუ ავტორის ერთ-ერთ ლიტერატურულ წყაროდ შეძლება მივიჩნიოთ იოანე მოსხი; გამოითქვა სურვილი ამ ეპიზოდის უფრო ღრმად შესწავლისა ბიზანტიელი ავტორების - ეფრემ ასურის, რომანოზ მელოდოსის, იოანე დამასკელისა და კასიას შესაბამისი ნაწარმოებების გათვალისწინებით. ხაზი გაესვა მესამე საუკუნიდან ცოდვილთა გამართლების საკითხზე დავას ქრისტიანულ სამყაროში და ამავე დროს მარიამ მაგდალელის კულტის გაძლიერებას IX-X სს -ის ბიზანტიაში;

აშოტის დატირების სცენა შეივსო სუმბატ დავითის ძის „ქრონიკიდან“ მოყვანილი ეპიზოდით - აშოტის დაკვლა ეკლესიის საკურთხეველზე და შემხმარი სისხლის ხანგრძლივი კვალი. „ქრონიკის“ ეპიზოდი გააზრებულ იქნა როგორც ზაქარია წინასწარმეტყველის ცხოვრების ერთი პასაჟის ალუზია.

5. ყურადღება მიექცა თხზულების პირველ ეპიზოდში გამოყენებულ იურიდიულ ტერმინოლოგიასაც: სიმვა - ἡ πορνεία; მრუშება - ἡ μοχεία; შემასმენელი - ὁ κατηγορῶν; ბრალი (τὸ ἔγκλημα); სხვისი უფლებების დარღვევა: „სახელი განთქუა“ (ἡ ἄβρις), მხილება - ἡ ἐπίπληξις -

6. აშოტის დატირების ეპიზოდში გამოვლინდა 1. პავლე სილენციარიოსის „ეკფრასისიდან“ ნაწყვეტი: „რომელიცა წყობით ჯელმწიფეთა დაიმორჩილებდ“- დასტირის გრიგოლი აშოტს, ხოლო პავლე სილენციარიოსი მიმართავს იუსტინიანე დიდს: „ყველას იმორჩილებ შენი სახელოვანი გამარჯვებებით“- ὑπέθηκα τροπαιοφόροις θριάμβοις (სილენციარიოსი 227. PG (b) col. 2130; ბერიძე 1994: 103, 227); შესაძლოა ლიტერატურული კალკიც იყოს. წარმოჩინდა რიცხვოთხის ბიბლიური საზრისი და მისი მნიშვნელობა „დატირების“ კომპოზიციაში;

7. გამოითქვა მოსაზრება, რომ გიორგი მერჩულის თხზულებაში სამეფო კონცეფციის ერთ-ერთი უმთავრესი ლიტერატურული წყაროა ალაპიტე კონსტანტინეპოლელის თხზულება: τῶν θειοτάτων καὶ εὐσεβεστάτων βασιλεῖ ἡμῶν Ἰουστινιανῶ Ἀγαπητὸς ὁ ἐλάχιστος διάκονος; - „მეფეთა ტომარი“.

8. ჩვენ მიერ განხილულ ორივე ნაწყვეტს ახასიათებს სქემატიზება, რაც ანტიკურობიდან ნამემკვიდრალი სინამდვილის ინტელექტუალური ათვისების ქრისტიანული გზაცაა. მიუხედავად იმისა, რომ მერჩულის თხზულების ორი ეპიზოდი, ერთი სამეცნიერო სტატიის კვალობაზე, მრავალმხრივ იქნა შესწავლილი, ჩვენ ვთვლით, რომ საკითხი ამოწურული მაინც არ არის, განსაკუთრებით სამართლებრივი თვალსაზრისით.

9. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ გარდა, სულ რომ არაფერი გადარჩენილიყო ბიზანტიური წერილობითი სააზროვნო სივრციდან, ჩვენი მეგლით შესაძლებელი იქნებოდა მთელი ბიზანტიური მწერლობის პოეტიკის კონსტრუირება. გიორგი მერჩულე და მისი თხზულება არასოდეს დაიღლებიან ჩვენი გაოცებით.

